

2887

616.9
W-93

1910

2010

2002

ՔՈՂԵՐԱ

ԳՐԵՑ

ՏՐ. Յ. Խ. ԱՐՍԼԱՆ

ՄԱՔՐՈՒԹԻՒՆԸ ճանբներու ճանն է:

Կ'աղէ՞ս տէրայե վարակուիլ.— ՄԱՔՐՈՒՐ
պահէ ճարճի՞ք, սրամտադ և բնակարանդ:

ՄԱՐԶՈՒՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՆԵՐՍՏ ԵՒ ՍՐԱՊԵԱՆ

1910

616.9
Ա-96

616.9

4-93 1/2

Մանկագիր ՆՈՐ ԱՅԳԻ.— Թիւ 1

ԳՈՂԵՐԱ

ԳՐԵՑ

ՏՐ. Յ. Խ. ԱՐՄԼԱՆ

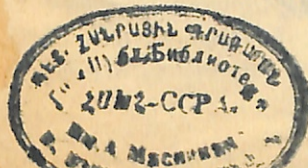
ՄԱՔՐՈՒԹԻՒՆԸ ճանրելէն ճանրել:

Կ'աղէ՞ս ինչպէս ղարկուիլ.— ՄԱՔՐՈՒՐ
պահէ ճարճիք, սրամտութիւն և բնականութիւն:

ՄԱՐԶՈՒՄ

ՏՊԱՐԱՆ ՆԵՐՍՈ ԵՒ ՍՐԱՊԵԱՆ

1910

5390 403

483

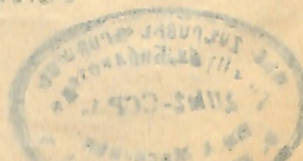
16496

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

5396
38

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

1010

ՄԵԿ ԲՈՍԶ

(Mekhikouche, Bosou, Asiatic Chetore)

Անարդիս Գոյեհի հայ աւանդաբան Շաւարշան
միտքեան զիստոր հպատակն է սատարել իր անդամե-
րուն ինացական եւ լարմնական զարգացումին: Կը փա-
փաքի աւիայն—իր անձուկ միջոցներուն ասեմանին մեջ—
կարելի ծառայութիւնը մատուցանել հաւեր համարեան:
Այս բարեկեանքն է որ կը հրատարակէ ՆՈՐ ԱՅԴը, եւ
այս անգամ որոշած է հաստատել հաւեր օգտակար գիրքերու
մատակարար մը, որուն առաջինն է ներկայ տեսակը, զոր
ագնաւորար գրեց Տր. Յ. Խ. Արսլան (շրջանաւարտ 1893 ի):

1 Նոյ. 1910,

ՆՈՐ ԱՅԴ

Անարդիս Գոյեհ,

Մարզում:

سرکيس چاتويان طربزون

ՄԱՐԿԻՍ ԶԱՐԿԻԱՆ

SARKIS TOH COIAN

TRÉBIZONDE

ՔՈԼԵՐԱ

(ՀՆՏԱԽՏ)

(Ասիական Քոլերա — Asiatic Cholera)

Ա.

ՔՈԼԵՐԱՅԻ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒՄԸ ԵՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆԸ

Թէ ինչո՞ւ համար կերպացիք ասիական քոլերա առաւել տուած են տխարին՝ սա երկու պատճառներէն յառաջ կեամ է. նախ որ քոլերային Ասիոյ կողմէն Եւրոպա արշաւելը դիտուած է. երկրորդ հարկ կը զատուանկ զայն քոլերա մորպիս (cholera morbus) կոչուած տխուէն, որ ի վաղուց ծանօթ էր Եւրոպայի: Քոլերա մորպիս ըսուածը կ'ուսնենան աւելի ծերեր և մանուկներ, և ասոր համար cholera nostras և կամ infantum ալ կ'անուանեն զայն. ուստի զանազանելու դիւրութեան համար համառօտակի պիտի յիշուի հաս այս մասին պէտք եղածը: Ասիկա կը պատահի յունիս, յուլիս և օգոստոս ամիսներու մէջ՝ շատ տեղեր և յաճախ. եթէ լաւ խնամք չտարուի, մեծ աւերներ, կը գործէ: Ասոր գլխաւոր պատճառներն են.

1. Անշարմար և դժուարամարս կերակուրներ.
2. Առողջապահական կանոններու անհոգութիւն.
3. Ամառուան չոր և սաստիկ տաք օդը:

Ասանց ծնունդը ըլլալով յառաջ կուգայ սաստիկ փախում և փորձարութիւն և կամ ասոնցմէ միտն և կամ միւսին զօրաւոր արտաշնչումը. ասանց կը միանայ ներքին տաքութիւն և պապակ, և արտաքին մարմնոյ պաղութիւն, այնպէս որ չկարողանալով սնունդ առնել՝ աստիճանա-

բար մէկ կամ մի քանի շաբթուան մէջ կը հալին, կը հառնին և կը մեռնին: Քոլէրայի տխուրագիտելի հոսանքն արտասովոր կուտան հաւ թունաւորումներ, մանաւանդ միկրոէլեգով (arsenic) թունաւորումը զարմանալի նմանութիւնը կուտայ քոլերայի: Չստան լլալու համար թէ տխուր քոլերա է, բնականաբար մանրէն քննելով հաստատելու է. սակայն և այնպէս համաճարակի մը ժամանակ բնաւ դժուարութիւն չմնար ճանչնալու հիւանդութիւնը:

Ատիական քոլերային բուն հայրենիքը Հնդկաստանն է, սրով հայերէն հնչումն անուր չիսած են: Քոլերան իր հայրենիքին մէջ գրեթէ ջերմի պէս հասարակ տխուր է. ինչպէս ամեն տխուր տեղւոյ մը մէջ չստանալուներ կրկնուելով իրեն դժուարութիւնը և ազդեցութիւնը կը կորսնցնէ: Քոլերան ալ Հնդկաստանի համար իր սաստիկ ազդեցութիւնը կորսնցուցած է: Սա ալ ճշմարտութիւն մ'է որ մանրէներ (microb) և ախտածրոյներ (virus) կը տկարանան և կամ իրենց ազդեցութիւնը կը կորսնցնեն և վերջապէս կ'իջնան անասնի վիճակի մը մէջ ուր ապրելին անկարելի կ'ըլլայ, իլլայ անհատի մը մէջ, ուր իրենց յառաջ բերած արտադրութեանցը ազդեցութեամբ իրենք կը մեռնին և անձը կը փրկուի, և կամ հաւաքաբար տեղւոյ մը մէջ համաճարակ յառաջ բերող մանրէներ իրենց ազդեցութիւնը աստիճանաբար կը կորսնցնեն: Եթէ այսպէս չըլլար՝ մտած տեղերնին պիտի աճէին շարունակ, մինչև որ կատարեալ աւեր գործնէ՝ անհատը մեռնելով, և կամ տեղւոյ մը համաճարակը երբեք չը պիտի դադրի աւեր գործելէ մինչև որ իր ազդեցութեան տակ իյնողներուն բոլորն ալ փճայնէ. այնպէս որ աշխարհիս բնակչութիւնը պիտի դադրէր կեանք ունենալէ: Այս ճշմարտ է բոլոր փոխանցելի և միեւնոյն ժամանակ

մասնաւոր շրջան ունեցող տխուր համար, ինչպէս քոլերա, ժամատանդ (թիֆո) և այլն:

Բայց չնորհիւ մանրէներու այս տխուր կողմին, մարդոց կազմութեան անոնց դիմադրելու յատկութիւններուն: Նաեւ գիտութեան ստեղծած կանխազգուշական միջոցներուն՝ մարդիկ իրենց անձերը այս անտեսանելի թշնամիներուն դէմ անսահման բերքեր բնելու կարողութիւնը ունեցած են:

Քոլերան երբ տեղ մը կ'սկսի, դիտուած է որ կամայ կամայ կը ծաւալի մինչև որ բոնուողներուն և մեռնողներուն թիւը զգալի բարձրութեան մը կը հասնի, տխուր ծաւալման և ազդեցութեան զենիթը, և յետոյ աստիճանաբար կը տկարանայ մինչև որ բոլորովին անհետի մէկ և կամ մէկ քանի ամիսներու մէջ. եթէ այսպէս չըլլար, ինչպէս պատճառները թուեցինք, երբեք պիտի չզաղրէր համաճարակը:

Առաջին անգամ ըլլալով քոլերան ստուգապէս ճանչցուեցաւ Եւրոպայի մէջ 1817 ինչ գրեթէ դար մը տառջ, երբ սաստիկ համաճարակ մը ծաւալեցաւ ամեն կողմ, այսինքն մարդոց յարաբերած տեղերը. ուրիշ համաճարակ մը եղաւ 1830 և 1832 ի ժամանակները և մինչև 1838 մանր մուր ծաւալումներ ունեցաւ քոլերան ժամանակ առ ժամանակ, և յետոյ մինչև 1846 բնաւ քոլերայի համաճարակ չպատահեցաւ, բայց նոյն տարին կրկին սկսելով Ատիայէն անցաւ Եւրոպա՝ հնձելով իր մահաախիւ դերամոլին տակ իյնողները — հաւանականաբար ծերերուն վեճ փոքրաւ կոչածը — և կարճ միջոցի մէջ տխուրաբար մեռնողներ չստանալու համար զանազան ջարդ չղգարուազ դրած են անոնք. իսկ ինչ որ կրկնապարծններ իրենց տրեխը իսկ հանելու ժամանակամիջոց չեն ունեցած արտերէն վերադառ-

նախէ ևաք, ուր գացած էին առողջ և հնձկու պատրաստ՝ առանց մտաբերելու թէ իրենք պիտի հնձուէին քոլերայի ժանտ մանդագով, անանկ ժամանակի մը մէջ երբ մարգիկ գլխաւթեան ընձեռած միջոցներէն ալ դուրի էին: Ասկէ ևաքն ալ անդ անդ համաճարակներ եղած են. բայց զօրաւոր համաճարակ մը եղաւ 1866 ին Աւստրո-Պրիման պատերազմի ժամանակ, և 1883-84 ին համաճարակ մը պատահեցաւ Գաղղիոյ և Իտալիոյ մէջ, և վերջապէս մեղմէ շատերուն ծանօթ 1894 ին համաճարակը, որ ծաւալեցաւ նաեւ Թուրքիոյ շատ մը կողմերը, և որչափ որ կը յիշենք, զետեւում ընթացքին վրայ դանուող անդերու մէջ մանաւանդ շատ աւերներ գործեց:

Բ.

Թէ ԻՆՉ ԲԱՆԷ ՅԱՌԱՋ ԿՈՒԳԱՅ ԲՈՒԵՐՍԱՆ

Վերեւ գրուածներէն ընթերցողը հասկցաւ թէ անոր ալ պատճառը մանրէ (1) (microb) մէ. սակայն մինչեւ 1883 չէին գիտեր թէ ի՞նչ տեսակ մանրէ մէր. այս թուականին էր որ Տօքթ. Գոխ՝ Գերման կառավարութեան կողմանէ խրկուած ըլլալով Եգիպտոս և Հնդկաստան ուսումնասիրելու համար սոյն ախտին պատճառը՝ հոն քոլերայի զօհերուն աղիքներուն մէջ գտաւ, մանրացոյցով քրանաջան աշխատութիւններէ ևաքը, ստորակէտի () ձեւով ախտին բուն պատճառը եղող մանրէն կամ պապիլը, և իր ձեւին համար մկրակեց զայն այդ անունով, սոսրակիս-պապիլ (comma bacillus), անկէց ևաքը բոլոր հետազոտողներ

(1) Աւելորդ չէ կարծեմ իսկ յիշել թէ մանրէներ բուսական աշխարհին կը պատկանին. քէն գիտութեան տեղեակ չեղողներ տակաւին կը կարծենք թէ կենդանական աշխարհին կը պատկանին:

հաստատեցին անոր սոյն գիւտը: Թէ ի՞նչ միջոցներով կարելի է սոյն մանրէն ձանձնալ՝ կրկար թարակ պիտի բլլայ լացատրել. սակայն սաչափը բանք թէ, համազուելու համար որ նոյն ինքն էր ախտը յառաջ բերող մանրէն՝ զայն հնդկաց խոճկորներու աղիքին մէջ ուղղակի ներմուծելով քոլերա յառաջ բերին, որով զխոնականորէն հաստատուեցաւ ախտին բուն պատճառը:

Քոլերայի մանրէն արագօրէն կ'աճի վար. 86-104 (30-40 սանդ.) աստիճան տաքութեան մէջ, իսկ 60 էն վար (16 սանդ.) աստիճանին աճելէ կը դադրի. սակայն տակէ շատ աստիճաններ վար ցուրտի մէջ իսկ ողջ կը մընայ. առատ թթուածնի (oxygen-մեր շնչած կալը օդին մէջ) ներկայութիւնը անոր աճման արգելք է: Մանրէներ շատ արագ կ'աճին նաեւ հեղուկներու մէջ (օր. մսի ջուր կամ կաթ). և երբ պարագաները նոյնատուր են, շարքիներ կը պահեն իրենց կենսականութիւնը, մինչդեռ շատ դիւրաւ կը փճանան չորութեան մէջ:

Սակայն միեւնոյն մանրէներու հետ կը գտնուին կրորդիկներ, որոնք մանրէներէն աւելի կը դիմանան չորութեան և ուրիշ իրենց համար վնասակար ազդեցութեանց. ասոնք իրր չլերայի մանրէներուն սերմնիկն ըլլը (arthrospores) կը ծառայեն և յարմար պարագայի մէջ կը փոխուին քոլերայի մանրէներու. և ասոնց հարջիւ է որ քոլերան կրնայ աւելի պահել իր կենսականութիւնը և շարունակել իր շահատակութիւնները և նախճիրները. թէ և գիտութիւնը ասոնց ալ խեղդ անխելը գիտէ:

Գ.

ՎԱՐԱԿԱՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Կուգանք հիմա սա հարցման թէ՛ ուրեմն ի՞նչ միջոց-

ներով և ինչ պարագաներու տակ քոլերայի մանրէները մարդուն կազմուածքին մէջ կը մաննն և ինչ կերպով հոն ախտը յառաջ կը բերեն։ Տարակոյս չկայ որ քոլերան, ի բաց առեալ իր հայրենիքը՝ Հնդկաստանը, ուրիշ տեղեր միշտ ներածուելով և վարակումով կը տարածուի։ Տիշտ նոյնչափ ապացուցուած է թէ քոլերայէ բնուած անձանց կղերականքին և փսխումներին մէջ է որ մանրէները առատօրէն կը գտնուին, և ուստի զլիսաւոր միջոցներն են ախտը տարածելու։ Երբ մանրէներ արտաքին աշխարհը կը մտնան կղերականքի միջոցով, շատ միջոցներ կը գտնան իրենց էութիւնը երկարելու համար։ Երբեք կը շարունակեն իրենց աճումը թրջած սուսաններու, վերմակներու, եայնի վրայ և կամ ջուրի մէջ ուր բաւականաչափ զործարանական նիւթ կը գտնան։ Կամ կերակուրներու մէջ՝ ինչպէս պտուղ, կաթ և այլն, կամ թաց հողի մէջ։ Գտնով առողջ մարդու էութեանը մէջ մտնալու կերպերուն ասոնք անհամար են, ուստի հասկնալի է թէ ինչպէս լուացարարներ, հիւանդապահներ աւելի ենթակայ են ախտին քան ուրիշներ, և որով հիւանդութեան տարածման մէջ արտաքին պարագաներու սերտ առնչութիւնը կը չեղտուի։ Սա ալ ճշմարտութիւն մ'է որ քոլերան ամենէն աւելի բանուկ եղած երթեւեկութեանց միջոցներով է որ կը տարածուի, և թէ երբեք մարդոց ճամբորդութեան համար պէտք եղած ժամանակամիջոցն աւելի արագ չէ որ կը ծաւալի։ այս կէտը կաւեւոր է գիտնալ, որովհետեւ որոշակի կը ցուցնէ թէ ախտը օդի հոսանքին միջոցաւ չփոխադրուիր։ Բայց աւելի, գիտուած է որ, ախտին տարածման ընթացքը մարդոց խմելու համար գործածած վազուն ջուրերու ընթացքին կը համապատասխանէ, ինչպէս յիշեցինք 1894ի

քոլերային՝ Տաճկաստանի մէջ գետերու և գետակներու ընթացքին վրայ դառնող տեղերու մէջ աւելի ծաւալուի։ Ուրիշ տեղ աւելի ընդարձակօրէն պիտի պարզուի ջուրերու խողացած մեծ գերը ախտին ծաւալման մէջ։

Ամեն միջոցով և ամեն պարագայի տակ հիւանդութեան բուն պատճառը միմիայն աղիքներու մէջ կը գտնուի, թէ՛ հիւանդութեան սկիզբը և թէ՛ վախճանը։ Ուստի մանրէները կերած և խմած բաներուս միջոցով է որ կուլ կուտանք, և եթէ ստամոքսին թթուներուն միջոցով չփճանան, կ'անցնին աղիքներուն մէջ և հոն կ'սկսուին գործել իրենց աւելները, և ուստի գիտուած է որ համաճարակի մը ժամանակ ստամոքսի և աղիաց խանգարում ունեցողներ աւելի ենթակայ կ'ըլլան ախտին քան առողջ և զօրաւոր ստամոքս և աղիքներ ունեցողները։

Քոլերայի համաճարակներ ընդհանրապէս կ'ըլլան ամառ աստի։ Ախտին ենթակայութիւնը ընդհանրական է, թէեւ զարմանալի բացառութիւններ տեսնուած են։ Սեռի խնդիրը անկարեւոր է, ստորիքը աւելի աղիցեցութիւն ունի։ ծերերը աւելի ենթակայ են ախտին, թէեւ ծովեր մահուկներու մէջ իսկ տեսնուած է։ Բայց կրկին մասնակներու մէջ աւելի քիչ կը պատահի քան թէ չափահասներու։ Հիւանդութիւնը հրաւիրող պարագաներ կը համարուին զրաւորութիւնը, բայց աւելի կարեւոր են անուոյի տոտրկաններ և ստամոքսի խանգարման պատճառներ։ Թխտումի միջոցը (stage of incubation-ախտին յառաջ գալու ժամանակամիջոցը) հազիւ մէկ օրէն մինչեւ երեք օր կը տեւէ։

Դ.

Ա.ԽՏԻՆ ԸՆԹԱՑՔԸ ԵՒ Ա.ԽՏԱՆԻՇԵՐԸ

Ինչ ղէս ամեն անմիջական տարափոխիկ հիւանդու-

թեանց մէջ՝ քղերան ալ ամենաթեթեւ և ամենատարիկ երկու եղբերու մէջ տեսակաւոր ձևեր ունի, անանկ որ եթէ համաճարակի մը չըլլայ, չտանքը պարզ փորձարութիւն մը պիտի կարծուին:

Ամենաթեթեւ վիճակը՝ քղերայական փորձարութիւն (choleraic diarrhoea) կը կոչուի. հիւանդներու արտադրածը լոյծ և շառիկի կ'ըլլայ, 24 ժամու մէջ 5 էն մինչև 8 անգամ. թուրութիւն, վատուածութիւն և պարակ կ'ունենան. աւելի զօրաւոր ախտանիշներ ալ յառաջ կ'ընան զալ, խնդէս փոխում, ծունկէն վար մկանանց մէջ թեթեւ ցաւ մը և մէզի սակաւութիւն. շատեր քանի մը օրուան կամ շաբթուան մը մէջ կ'ապրքինին, բայց այս վիճակը կարելի է ըլլալ նաեւ ստատիկ քղերայի մը նախընթաց փորձարութիւնը (premonitory diarrhoea): Երբեմն այս թեթեւ վիճակը կ'անցնի միջին վիճակ մը համարուող քղերին (cholerin) կոչուած տեսակին. ասիկա քղերու մարդիւս (cholera morbus) կոչուածին ախտանիշները կ'ունենայ. գիշեր տանն յանկարծակի կ'սկսի փորձարութիւն մը, որուն անմիջապէս կը միանայ փախում. մարմնաց մէջ երեւան եկած ախտանիշները աւելի խիստ են. ստատիկ թուրութիւն և ընկճում յառաջ կուգայ, ձայնը կը տկարանայ, ոտքեր և ձեռքեր կը պզղին, բազկերակը ակար և արագ է, և ծունկին վարի մկանանց մէջ ցաւ պատճառու է կծկումներ կ'ըլլան, մէզը կը նուազի, և թեթեւ բնասպիտ (հաւկթի ձերմկուց-albumen) պարունակէ՝ երկիւմանց հիւանդութիւն ալ բերելով: Ամբողջ հիւանդութիւնը կը տեսէ շարժութ մը կամ երկուք. սակայն երբեմն նոյնին կրիտումները կրնան յառաջ գալ. բայց կըրկին այս վիճակն ալ կրնայ անցնիլ անմիջապէս բուն քղերայի վիճակին, այնպէս որ այս տեսակներուն մէջ վի-

ճակացոյց մը չինել կարելի է: Քանի որ շատեր ալ աննըչան և աննշմար կ'անցնին:

Բուն կամ խիստ լարեալ քղերան՝ կամ ամենատարիկ ախտանիշերով անմիջապէս կ'սկսի և կամ վերեւ յիշուած վիճակներէ այս վիճակին կ'անցնի, երբ հիւանդը քանի մը ժամուան մէջ մեռնի առանց փորձարութեան՝ ասոր չոր փլերա (cholera sicca) անունը կուտան-խի և իսկ յարգ չըլարմազը. թէև խիութեանը մէջ աղիքները լեցան են, սակայն աղիքները անզամայոյց (paralyzed) վիճակ մը ունենալուն չին կրցած իրենց պարունակութիւնը արտաքսել: Իսկ տեսականութիւն ունեցող տեսակներու մէջ նախընթաց փորձարութիւնը կ'սկսի մէկէն մինչև երեք օր, վերջը կ'սկսի ջերմոցին վիճակ կամ քղերայական չնշանդձութիւն (algid stage or choleraic asphyxia) որ խիստ լարեալ քղերային երկրորդ վիճակն է: Առանց գիտականօրէն կազմալին փոփոխութեանց մանրամասն բացատրութեանը մանաւր՝ ընդհանուր գիծերու մէջ պիտի յայտնենք յառաջ եկած ախտանիշերը և վիճակները: Առաջին նշաններն են՝ մարմնացին տկարացում, սուրբ-սուք և գլխու պտոյտ, յետոյ կուգան ստամոքսային և աղիաց նշաններ. ստատիկ փորձարութիւն որ շուտով բերնի մէջ ջուրի վիճակ կ'առնէ, անդոյն և դրթէ առանց հոտի. ստատիկ տեսակներու մէջ քիչ թէ շատ արիւն ալ կ'երևի. փորձարութեան կը հետեւի ստատիկ փոխում և կլթիկ (hiccoughs). առանց կ'աւելնայ ախտածակը դոցով և պարակ. լեզուն հոտու և չոր սրտ մը կը կապէ. փորը տառապարակ կակուզ և տախիկ կ'ըլլայ և կամ փոքած և կարծր. փորի ցաւը անկարելի է, բայց պարտին չուրջ ճնշում և ամքութիւն կ'զգացուի. և ախտին, թոյնին հետեւանքը ըլլալով՝ ուրիշ գործընթացներու մէջ ալ ստատիկ

նշաններ յառաջ կուգան: Սիրտը, սկիզբները քիչ մը առեն
զրգուցելուն՝ հիւանդը սրտի բարախում և անձկութիւն
կ'աւնենայ, յետոյ աստիճանաբար սրտի տկարացում. բազ-
կերակը կ'սկսի շուտ և տկար զգացուիլ, մինչև որ սառ-
տիկ տեսակներու մէջ քանի մը ժամուան ընթացքին մէջ
բարձրովին անզգալի կը դառնայ. արեան շրջանին տկա-
րանալովը երեսին մասերը, ձեռքեր և ոտքեր կ'սկսին պա-
զիլ. վերջապէս սառ կը կտրին. դէմքը կը կապուակի,
չըթուենքը գրեթէ կը սենայ. արտաքին տուքութիւնը
մինչև 95 ֆար. (35 սանդ.) կ'իջնայ, մինչդեռ ներքնա-
պէս ջերմը 102 ֆ. (39ս.) աստիճանի և աւելի կը բար-
ձրանայ, աչքերը և այտերը կը փոսին, մորթը կը փո-
թի և կը ծանրանայ, ձայնը կը խուլութիւն և կը տկարանայ
որ քրկրայի յատկանիշ ձայն մ'է (choleraic voice). շն-
չառութիւնը դժուար և տկար կ'ըլլայ. միտքը մինչև
վերջը յստակ կը մնայ, սակայն սնտարքեր, զիտակ-
ցութիւնը տկարացած կ'երևնայ. բայց երբեմն հիւանդ-
նեւ ալ զրգուցած և անհանդարտ վիճակ մը կ'աւնենան,
միանանց մէջ ժամանակաւոր պրկումներ յառաջ կուգան,
ինչպէս յիշեցինք, ծունկէն վար եզոզ մկանանց մէջ, նա-
և ոտքի մառնելու, ձեռքերու, գիտտի և բազուկներու
միկանանց մէջ. երկիւրեւոր ազդուելով մէջը կը սակա-
ւի, նոյն իսկ օրեր կաթիլ մը մէզ չգար միզամանին
մէջ, և այս կերպ կը շարունակէ մինչև հիւանդին մահը
կամ ապաքինումն վիճակը: Վերև յիշուած այս քրկրա-
յական ջերմադին վիճակին, որ երկրորդ վիճակ ալ կ'ըս-
ուի, մէջ է որ կամ մահացում առաջ կուգայ և կամ հա-
կազդեցութեան վիճակը (stage of reaction) կը յաջորդէ,
երբ բոլոր յիշուած ախտանիշները կը թեթեւան և կ'անց-
նին: Շատ անդամներ առատ քրտինքով ժը կ'սկսի այս

բարեփոխումը. մի քանի օրուան մէջ մէզը կ'առաւանայ,
և եթէ հիւանդութեան կրկնումը չըլլայ, ինչ որ կարելի
է, մէկ կամ երկու շաբթուան մէջ կրնանք հիւանդը բու-
լորովին ապաքինած նկատել:

Երրորդ վիճակ մ'ալ քրկրայական ժանտառնող
կոչուածն է, որ ընդհանրապէս ջերմով կը շարունակէ.
սա ալ իր մէջ շատ տեսակներ կը պարունակէ, սակայն
գլխաւորաբար երեք տեսակի կը դասաւորեն. առաջինը՝
ժանտառնողի (թիֆո) ընդհանուր վիճակ մը կ'ստանայ,
ստտիկ ջերմով, մարմնայ վրայ յառաջ կուգան կարմիր
բիծեր, նոյն իսկ երբեմն ճապարակ պէս այտուցներ. այս
տեսակը կամ քանի մը օրուան մէջ կ'ապաքինի և կամ
հետագայ տեսակներէն մէկուն կը փոխուի:

Երկրորդ տեսակը առաջինէն կը զանազանի՝ տեղա-
կան տարբեր տարբեր բորբոքումներ յառաջ բերելով.
ժողքը և մեծ տղեաց մէջ թանջքի կամ կեղծ մաշկային
բորբոքումներ յառաջ կուգան, գարշահոտ թարախային և
արիւնոտ արտադրութեանց պատճառ ըլլալով, նաև թա-
րախոտ ցիցղատապ, թոքատապ և կոկորդի, խաչափոյի,
մրզամանի (ծննդամրզական գործարաններու) և այլն մա-
սերու. կեղծմաշկային բորբոքում, օձացաւ (erysipelas
կրանճըզ) և թարախային ուռեցներ (pyaemia), և ասոնց-
մէ ազդուելով մարմնայ մէջ թերի կողմեր կը մնան:

Երրորդ տեսակը կը կոչուի քրկրայական երկամանց
բորբոքում. մէզը գրեթէ կը դադրի, կամ քիչ քանա-
կութեամբ կ'արտադրի որով պարունակէ բնասպիտ (albu-
men). արեան ձերմակ և կարմիր գնդիկներ, երկա-
մունքի թաղանթալին մասերէն բարակ շերտեր. երբեմն
չաբաթ մը չանցած, մէզին պարունակած թունաւոր իրե-
րուն մարմնայ մէջ տարածուելէն թունաւորում (uraemia)

թացքին մէջ ունեցած վիճակին և հասած տեղը բաշխուած ճամբաներուն մեծ ուշադրութիւն դարձնելու է . քանի որ քուերայի մանրէները ամենէն աւելի ջուրի միջոցաւ է որ կը տարածուին : Ուստի ,

1 . Երբ ջուրի մը տեղ վարակուած տեղւոյն մէջ է , նոյն ջուրը մաքուր չկրնար համարուիլ :

2 . Ջուրին տկը մաքուր տեղ մը լլցալով հանդերձ երբ անմաքուր տեղ կը հանդիպի իր ընթացքին մէջ , անմաքուր է այլեւս :

3 . Ջուրին տկը , ընթացքին մէջ գտնուած տեղեր , մաքուր կրնան ըլլալ , սակայն երբ մտած տեղը վարակուած է , այլեւս մաքուր չկրնար համարուիլ թէ՛ խմելու և թէ՛ լուացուելու համար :

Մաքուր է այն ջուրը , որուն տկը դանդաղած տեղը , իր ընթացքին մէջ անցած տեղերը , և բաշխուած տեղը երբ քուերա կամ ուրիշ տարափոխիկ հիւանդութիւն չկայ . ուրեմն յիշենք այս մասին ուշադրութեան արժանի եղող կարեւոր կէտերը .

Ա . Երբեք ներքի չէ որ խմելու և այլ պէտքերու համար գործածուելիք ջուրերու վրան բաց լլցայ . թէ՛ իր ընթացքին մէջ . երբ ընտելութիւն եղած վայրերէ կանցնի , և թէ՛ քաղաքին մէջ բաշխուած ճամբաները գոցուած ըլլալու են . երբ տեղ տեղ բացուածքներ (ավղիներ) կան ջուր առնելու և կամ անասնոց ջուր սուշու համար , և կամ տան մէջերէ ջուր անցած տան թաղած կարասներ (քիւլի) կան տան պէտքի համար ջուր առնելու , այսպիսի բոլորովին փակուելու են . աղբիւրներ բոլորովին գոց և միայն ծակէ մը կամ ծորակէ մը վաղելու են . որովհետեւ տեղեւ և անխելք կեղտոտների ատոնց խորհելու և սարսափելու թէ հաղարաւորնու մահուան

դատաճառ կը դառնան , նոյն իսկ քուերայէ բռնուած հիւանդներու կեղտոտութիւնները (կղկղանքը) կը լուան այդ խմելիք ջուրերուն մէջ : Ահա , աղիւտութիւն , անմաքուրութիւն , տակուին որչափ զոհեր պիտի տաք մարդկութեանէն . այսպիսի պարագաները չէ թէ տեսնալ , այլ երեւակայելու իսկ մարդ եղողին ջիւղերը թունդ կը հանէ :

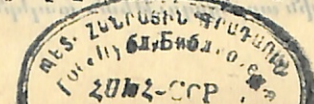
Բ . Քաղաքին մէջէն անցնող ջուրի ճամբաներ , երբ ճամբաներու և կոյտղիներու քովէն կ'անցնին , ստասիկ քննութեան ենթարկուելու են , և եթէ պէտք տեսնուի , այդ տեսակ տեղերէ հեռու պահուելու են , կամ անոնց հետ հաղորդակցելու հաւանականութիւնէն բոլորովին զերծ մնալու են՝ երկաթեայ խողովակներու մէջէն անցընելով : Այս զգուշութիւնները ոչ միայն քուերայի՝ այլ ժանտաւտնի համար ալ աւագ կարեւորութիւն ունին : Նոյնպէս ամենամեծ մեղանշում է առողջապահութեան դէմ՝ քաղաքի մը մէջ ազատ փողոցներ , կայուն և ներսած ջուրեր , և ցիւրտ վայրեր ունենալ . քանի որ մանրէներու աճման համար յարմար և ամենանպաստաւոր բոցներ են :

Գ . Գլխաւոր կէտ մըն ալ՝ կերակուրի համար գործածուած հեղուկ իրերու , պտուղներու խնդիրն է . այսպիսիներու վարակեալ տեղերէ ներմուծումը բացարձակապէս արգիւնուելու է . երբ արդէն իսկ ախար սկսած է տեղ մը , հան վաճառուած ուտեստեղէնին մեծ ուշադրութիւն դարձնելու են թաղապետութիւնը և կառավարութիւնը :

1 . Միտը՝ տկար անասնոց միտը և գէշ տեսակէն ըլլալու չէ . քանի որ ստամոքսի խանգարում և փորձութիւն կրնայ պատճառել :

2 . Եփուելիք բուսեղեններէն զատ , որոնց որակն ալ լաւ ըլլալու է , հաւմ ուտելիք բուսեղեններ և պտուղներ քննութեան անցնելով , յատկապէս եղածները արգիւնու-

3390 38

լու են , կամ բոլորովին ծախուելու չեն :

3. Կաթ , թան , շառաւիղներ ծախուած տեղերը , սրբա-
ճարանները , խաները , և հողերները միշտ քննութեան են-
թարկուելու են , որպէսզի միշտ ետացած ջուր գործածեն թէ'
խմելու , թէ' խմելիք պատրաստուելու և թէ' ամանները լուա-
լու համար՝ պայմանաւ որ մածուն , շառաւիղ և այլն , պաղ
գործածուելիք իրեր արդէն իսկ մաքուր լլլան ջրեցուելէ
առաջ : Բաղնիքները և բոլոր հասարակաց վայրերը հսկո-
ղութեան տակ առնուելու են : Սա ալ յիշենք թէ' մաքուր
ջուրի պաշար մը և մաքրութեան զգուշութիւն՝ գա-
րանքիմաներէ և առողջապահական շղթաներու հսկող
ժամսարմաներու գունդերէն շատ աւելի արդիւն միջոյ-
ներ են համաճարակին ընդհանրացման առաջքը առնելու
համար : 1894 ի քրեկայի ժամանակ գիտուած է որ Կե-
սարիոյ մի քանի թաղերուն մէջ , ուր տարբեր ակէ եկող
ջուր կը գործածէին , գրեթէ բնաւ քրեկայի դէպք չէ պա-
տահած , բաղդատամբ ուրիշ թաղերու , որոնց ջուրի
ճամբաները անխնամ էին . և Կեսարիոյ Ս . Կարապետի
դպրոցին մէջ բնաւ դէպք մը չպատահեցաւ՝ ար-
տաքին կտակածելի առնչութենէ կտրուած և ջուրի և
ուտեստի պաշարներ ունեցած ըլլալուն համար :

Անհատներու քննիք կանխազգուշական միջոցներն են .

1. Ետացած և պաղած ջուր խմել .
2. Հում պտուղներ և ընդեղէններ չուտել .

3. Ստամոքսի մարտդութիւնը չխանգարել . եփած
թեթև կերակուրներ ուտել : Կրկին յիշենք թէ' կրք մէկը
ստամոքսի և աղեաց խանգարում ունի , պէտք է շատ
զգուշ ըլլայ կերակուրներու մասին .

4. Ողելից ըմպելիքներ շատ չգործածել . սխալ է
ոմանց ինքզինքնին արեւցողութեան ապերկն , որով թէ'

ստամոքսը կը խանգարեն և թէ' չեն կրնար իրենց անձի
պէտք եղած խնամքը տանիլ .

5. Մաքրութեան վերջին տոտիճան հոգ տանիլ .
ներքնազգեստներ , վերմակ , սաւան , և այլն միշտ մա-
քուր լլլալու են . ձեռքերը միշտ մաքուր պահուելու են .
եղունգները կտրուած և մաքրուած ըլլալու են : Սխալ է
շարունակ տունները աւելելով փոշիներու մէջ թողուլը . քա-
նի որ փոշիներու միջոցաւ աղտոտ բաներ կրնանք չնչիւ և
կուլ տալ : Աւելի լաւ է թաց լաթով , կամ սխալիմեյի
ջուրով միայն սրել մեր բնակարաններու պատերը և յա-
տակները՝անցողարձի ժամանակ դռներու առջեւ եղող
փողոցի մասը աւելն ալ բնաւ լաւ բան մը և մաքրու-
թիւն չէ' . տան մէջէն նետուելիք աղտոտ իրերը փոխա-
նակ փողոց նետուելու՝ մասնաւոր ամանի մէջ դրուելով՝
թաղապետական կառքերը անցած ատեն մէջը լեցուելու են :

2.

ԽՆԱՄՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Ամեն զգուշական միջոցներէ ետք , երբ տան մը մէջ
քրեկա կայ , ինչ միջոցներ գործածուելու են թէ' հի-
ւանդին , թէ' նոյն տանը մէջ միտասն գտնուողներուն , և թէ'
նոյն տեղէն ախտին ծաւալման առաջքը առնելու համար .

1. Հիւանդին համար գործածուելիք դեղերը և դար-
ման : Հոս յիշելիք զեղերը և դարմանումը պիտի ըլլան այն
բոլոր՝ բաները , որ տուններու մէջ ընկը դիւրին և հա-
կընայի ըլլայ . մնացածը պէտք է թողուլ բժշկական խը-
նամոյց , և կառավարութեան և բարեսէր անձանց , բժշ-
կական հսկողութեան տակ , գործածած դեղերուն և մի-
ջոցներուն . հիւանդը հանգարտ և հանգիստ անկողին
մանելու է : Ամենէն աւելի լաւ և ազդեցիկ դեղը ափի-

լու են, կամ բոլորովին ծախուելու չեն:

3. Կաթ, թան, շառաւիղներ ծախուած տեղերը, սրահարանները, խաները, և հոգեկները միշտ քննութեան ենթարկուելու են, որպէսզի միշտ հաւանքով ջուր գործածեն թէ՛ խմելու, թէ՛ խմելիք պատրաստելու և թէ՛ ամանները լուսու համար՝ պայմանաւ որ մածուան, շառաւիղ և այլն, պաղ գործածուելիք իրեր արդէն իսկ մաքուր լլան ջրեցուելէ առաջ: Բաղնիքները և բոլոր հասարակաց վայրերը հսկողութեան տակ առնուելու են: Սա ալ փշէնք թէ մաքուր ջուրի պաշար մը և մաքրութեան զգուշութիւն՝ գարաւքիւններէ և առողջապահական չղթաներու հսկող ժակտարմաներու գունդերէն շատ աւելի արգելիչ միջոցներ են համաճարակին ընդհանրացման առաջը առնելու համար: 1894 ի քղերայի ժամանակ դիտուած է որ Կեսարիոյ մի քանի թաղերուն մէջ, ուր տարբեր տեղից եկող ջուր կը գործածէին, գրեթէ բնաւ քղերայի դէպք չէ պատահած, բաղդատամբ ուրիշ թաղերու, որոնց ջուրի ճամբաները անխնամ էին. և Կեսարիոյ Ս. Կարապետի դպրոցին մէջ բնաւ դէպք մը չպատահեցաւ՝ արտաքին կտակածեկի առնչութիւնէ կտրուած և ջուրի և ուտեստի պաշարներ ունեցած ըլլալուն համար:

Անհատներու ընկելք կանխազգուշական միջոցներն են.

1. Եռացած և պաղած ջուր խմել.

2. Հում պտուղներ և ընդհանրապէս չուտել.

3. Ստամոքսի մարսողութիւնը չխանգարել. եփած թեթեւ կերակուրներ ուտել: Կրկին յիշենք թէ կրք մէկը ստամոքսի և աղեսոց խանգարում ունի, պէտք է շատ զգուշ ըլլայ կերակուրներու մասին.

4. Ողկելիք ըմպելիքներ շատ չգործածել. սխալ է ոմանց ինքզինքնին արեւոյդութեան տակերնին, որով թէ՛

ստամոքսը կը խանգարեն և թէ՛ չեն կրնար իրենց անձի պէտք եղած խնամքը տանիլ.

5. Մաքրութեան վերջին աստիճան հոգ տանիլ. ներքնադպեհասներ, վերմակ, սաւան, և այլն միշտ մաքուր լլալու են. ձեռքերը միշտ մաքուր պահուելու են. եղունգները կտրուած և մաքրուած ըլլալու են: Սխալ է շարունակ տունները աւելիով փռնելու մէջ թողուլը. քանի որ փռնելու միջոցաւ աղտոտ բաներ կրնանք չնչիւ և կուլ տալ: Աւելի լաւ է թոց լաթով, կամ սխալիւնի ջուրով միայն սրբել մեր բնակարաններու պատերը և յատակները՝ անցուղարձի ժամանակ դռներու առջեւը եղող փողոցի մասը աւելի ալ բնաւ լաւ բան մը և մաքրութիւն չէ՝. տան մէջէն նետուելիք աղտոտ իրերը փոխանակ փողոց նետուելու՝ մասնաւոր ամանի մէջ դրուելով՝ թողապետական կառքերը անցած ատեն մէջը լեցուելու են:

2.

ԽՆԱՄՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Ամեն զգուշական միջոցներէ ետք, երբ տան մը մէջ քղերա կայ, ինչ միջոցներ գործածուելու են թէ՛ հիւանդին, թէ՛ նոյն տանը մէջ միտախ գտնուողներուն, և թէ՛ նոյն տեղէն ախտին ծաւալման առաջը առնելու համար.

1. Հիւանդին համար գործածուելիք դեղերը և դարման: Հոս յիշելիք դեղերը և դարմանումը պիտի ըլլան այն բոլոր՝ բաները, որ տուններու մէջ ընելը դժուար և հասկնալի ըլլայ. մնացածը պէտք է թողուլ բժշկական խորհրդի, և կառավարութեան և բարեսէր անձանց, բժշկական հսկողութեան տակ, գործածած դեղերուն և միջոցներուն. հիւանդը հանգստի և հանգիստ անկողին մտնելու է: Ամենէն աւելի լաւ և ազդեցիկ դեղը ափի-

անն է, քանի որ այս դեղը աղիքները հանդարտեցնելով և անոնց օձային շարժումը արգելելով առջևը կ'առնէ փորհարութեան: Թերեւս լաւ կ'ըլլայ հոս յիշել թէ աղիքներու ներքի թաղանթին գործը հոս գացած հեղուկները ծծելով մարմնոյն ներսը կը խրկէ որ արեան շրջանին մէջ մանալով մարդուն ամբողջ կազմուածքին անուշդ կը հայթայթեն, սակայն երբ քոլերայի մանրէն կը մանայ հոս, յառաջ բերած զրգուլթիւնէն, ծծող մաշկը կ'սկսի դուրս ծորել մարմնոյ հեղուկ մասը. ինչպէս տեսած ենք, հարբուխի ժամանակ մեր քթին վազելը, և սկրթուած մէկ տեղերէն հեղուկ մը դուրս գալը. սակայն ամբողջ գործածութեան մէջ շատ զգոյշ ըլլալու է, որպէսզի հիւսանալը դեղէն չարբոնայ և չմարի. ամբողջ կը արուի ամեն երկու կամ երեք ժամը անգամ մը, փոշի վիճակին մէջ կէս ցորենէն մինչեւ մէկ ցորէն, և անոր պատրաստուած հեղուկէն (tinct. opium կամ laudamum) տասնէն մինչեւ քսան կաթիլ, ոմանք կը նախընտրեն մէկ երկու անգամ, 30-50 սանդղիկրամ քալումէլ (calomel) կոչուած դեղէն տալէն ետքը ամբողջ գործածել: Քիչ շատ դեղերէ տեղեակ եղողներու համար, ամենէն վերջը դեղագիրներու շարք մը պիտի ներկայացուի: Հիւսանողը տաք զանաւաններու կամ վերամակներու փաթթելով չիման ինքնաբերելու է. կտոր մը լաթով տաք ձէթ, գոնեազ կամ օղի կրնայ չփութիլ, տաք թէյ, կամ զօրաւոր սուրճ, կամ մսի ջուր, և կամ օխրաւոր և միւրովի կոշտած ծաղիկներու թէյի նման պատրաստուածը խմելու է. նաեւ շատ օգտակար է տաք լոգանք, որուն մէջ մանանիս ալ կը դրուի, ատենը անգամ մը կրկնելով. փախումին համար սառ և կամ ձիւնը սիսեւի չափ կըսր կարկուտի վերածելով կլեցնելու է (մաքուր լաթի մը մէջ փոքր

չափով ձիւն դնելով երբ կողորէք, ձիւնը կարկուտի ձեւ կ'ամբնայ. նոյնպէս մէկ սանդղիկրամ մորֆին կրնայ արբուխի բերնէն-մանուշագ բժշկին հրամանաւ. սո՛ւ միանանց մէջ յոս. պատճառով կծկումները հանդարտեցնելու համար մորֆինը ներարկուելու է՝ կա՛մ բժշկին և կա՛մ անոր յարմար տեսած մէկուն կողմանէ. երբ սիրալ. տկարանալ կ'սկսի, լաւ է ջրախառն գոնեազ, շամքսնայ, և սիրար զօրացնելու համար, բժիշկներուն յանձնարարած դեղերը գործածել: Երբ պէտք զգան բժիշկներ, սիրար զօրացնելու համար ներարկուածով դեղեր կուտան, և մարմնէն պակսած հեղուկին տեղը լցնելու համար արհեստական արեան հեղուկ. ընդհանրապէս հազարին վեց, գործածական ալ. (sodium chloridum) լուծելով եռացած ջուրի մէջ. ֆար. 100 (տան. 38) ասթիճանին մէջ կը ներարկեն բուսականաչափ. ոմանք հազարին մէկ ալ սոսա (sodium bicaabonatum) կ'աւելցնեն:

2. Մեծ զգուշութիւն պէտք է կերակուրի մասին. ոչ միայն հիւսանութեան միջոցին, այլ հիւսանութիւնը անցնելէն ետքը քանի մը շաբաթներ, կերակուրները ըլլալու են թէյ. եփած կոթ, կամ կաթնապօրի ջուր, ապուրի ջուր. երբ պաղութիւնը անցած է՝ թան և մածուն. յետոյ կամայ երբ լաւանալու վրայ է՝ մալեյ ապուր, շատ լաւ եփած ապուր, մուհալլեպի, կաթնապուր՝ բրինձը լաւ եփած, մածունապուր, բրինձով և կամ կորկոտով, առայով պատրաստուած պիւսկը և ասոնց նման թեթեւ կերակուրներ. ոմանք կը նախընտրեն կերակուրներու հետ աղաթթու (acidum hydrochloricum) կաթնեցնելով ջուրի մէջ՝ տալ հիւսանողներուն խմելու համար:

3. Քոլերայական ժանտաւանդի դարմանումն ալ

սեռակին համեմատ է: Բժիշկներու ընկիքը անոնց թող-
լով՝ տան մէջ արուելիք խնամքը նոյնանման են քուրոր
հիւանդութեանց համար: Ամեն տուղթապահական կանոն-
ներու զգուշութեամբ հետեւելու է. ո՛ր եւիցէ փոփոխու-
թիւն մը անմիջապէս լուր արուելու է բժիշկին: հիւանդին
մէջը քննել կարեւոր է՝ երիկամանց վիճակը լաւ հա-
կընալու համար:

Ամենակարեւոր է գիշնալ թէ ամենաթեթեւ քոլերա
մը ամենատարածիկ կրնայ փոխուիլ, նմանապէս անյոյս
կարծուածներ կրնան ապաքինիլ, ուստի հիւանդութիւնը
թեթեւ է ըսելով ո՛չ անհոգ գտնուելու է, և ո՛չ ալ ան-
յոյս վիճակ է ըսելով անապրեր և խնամազուրկ թողե-
լու է. որովհետեւ ասանկ պարագաներու մէջ իսկ բնու-
թիւնը հրաշքներ կը դործէ, ուրեմն երբեք զայցուելու չէ
քնութեան արուելիք օգնութիւնը. մեր ձեռքէն եկա-
ծը մենք ընկուլ ենք. չտա մեռնելու վրայ եղողներ՝ լաւ
խնամքով հակազգեցութեան վիճակի (stage of reaction)
մէջ կը մտնան, մեր հասկցածին պէս բնելով՝ ապրին կը
դառնան:

4. Հիւանդին շուրջը գտնուողները վարակումէ ա-
զատ պահելու համար՝ հիւանդին կզկզանքը և փսխու-
քը միշտ ամանով առնելու է, որուն մէջ դրուած ըլլայ
հասարակ րախի ֆենիֆ կամ կիրի ջուր և կամ հալած ար-
ջասպ (կէօլ թաչի-cuprum sulphatum). աւելի լաւ է մաւ-
նաւոր խորունկ փոս մը ունենայ և անոր մէջ թափելէն
հաքը, վրան կիր կամ հասարակ րախի ֆենիֆ և կամ
տաք մոխիր լեցնել, և եթէ ձեմիչը լեցուի, կրկին նոյն
զգուշութիւնները ընելու է. հիւանդին ծառայութիւն մա-
տուցանողը անմիջապէս ձեռքը օձառով և եռացած ջու-
րով լուալէն հաքը, (եղունգները կարուած ըլլալու են՝

աղտ չի պահելու համար): հազարին մէկ պատրաստուած
սիւպրիմէյով լեցուն հողէ (*): կամ ջնարակուած ջինֆա ա-
մանի մը մէջ ձեռքերը քանի մը վայրկեան թաթխելով
կենալու է. յետոյ կրկին եռացած ջուրով լուալու է: Երբ
հիւանդին վերմակը և կամ սաւանը ետին աղտոտին,
ինչ որ միշտ կրնայ պատահիլ, անմիջապէս փոխուելու են
և աղտոտները եռացող ջուրի մէջ կոխելու է. եթէ եր-
բեք ուրից սեղ կաթիլ մը աղտոտութիւն թափի, եթէ
լուացուելիք է, եռացող ջուրի մէջ նետելու է, եթէ ոչ՝ ան-
միջապէս սրբելով, սրբիչը այրելու է, և նոյն տեղը ա-
ռատ սիւպրիմէյի ջուր լեցնելու է: Այս զգուշութիւննե-
րը մեծ խնամքով կատարելու է. քանի որ, ինչպէս քս-
նիցս յիշուեցաւ, քոլերայի մանրէն փխանքով և կըղ-
կըղանքով է որ դուրս կուգայ հիւանդէն:

Երբ հիւանդը ապաքինի կամ մեռնի, տան մէջ կատար-
ուելիք զգուշութիւնները նոյն են, միայն մեռելը՝ մա-
քուր և կիրի ջուրի և կամ սիւպրիմէյի ջուրի թաթխը-
լած սաւանի մէջ փաթթելէն հաքը իր հանգիստը խրկե-
լու է: Ապաքինած և կամ մեռած հիւանդին համար գոր-
ծածուած և կամ պառկած սենեակին մէջ գտնուած բու-
լոր լուացուելիք ձերմակեղէնները նաեւ, փռոցներ, կա-
պերաններ եւայլն եռացող ջուրի մէջ կոխելու է. լուաց-
ուիլ կարելի չեղող հագուստներ տաք օդի, կամ շոգիի
ազդեցութեան ենթարկուելու են՝ գործիքներու միջոցաւ,
եթէ կը գտնուին: եթէ ոչ այրուելու են:

Բոլոր այրուելիք իրերը այրուելու են:

Ապաքինած հիւանդը լաւ պահեօ մը առնելէն և ա-
մեն ինչ նոր հագնելէն հաքը սենեակէն դուրս կրնայ ելլալ:
Սենեակին պատերը, տախտակամածը և ձեղունը, սիւպ-

(*) Սիւպրիմէն մեծազային ամաններ կ'ուտէ և կը սեղցնէ:

լիւնէյի ջուրով, կամ ապիս ֆենիքի լուծուածով, սրբուելու են. աւելի լաւ է երբ հականիւնիչ գործիք կայ, անով սրակելով ամեն կողմ. աննեակին պատերը երբ ծնի ունին, վրայէն լուծուած կիր (պսսանա) քսելու է. ասոնցմէ ետքը՝ եթէ անեցիներու ընակութեան միակ տեղը չէ, քանի մը օրեր, եթէ կարելի է չարտիներ, աննեակին գլուհները, պատուհանները անտառօղի, լոյսի և արեւի առջև քաց պահելէն ետքը մանալու են:

Սրբ. սրբելի ընթերցող, եթէ չես ուզեր, քրտերայէ վարակուելի, սա ամբողջ պատուէրներուն ուշադիր եղիր.

1. ՄԱՔՈՒՐ պահէ մարմինը, ճերմակեցնող, հոգուսաները եւայլն. եղանակները մաքուր և կտրուած լլկալու են:

2. ՄԱՔՈՒՐ պահէ ստամոքսը, թեթեւ և երանկալիութիւններ միայն կեր. ստամոքսի և աղիաց խանգարում ունեցած ատենը պէտք եղած խնամքը տալ: Տե՛ճը դանկ պիտի ընեմ ըսելով Բագոսին մի՛ երկարողներ:

3. ՄԱՔՈՒՐ պահէ տունը և ճամբը. մաքրութիւն է ըսելով՝ տունը կամ սենեակը չարունակաւելելով փոշիներու մէջ մի՛ թողուր. պէտքին համեմատ կատարէ. կամ ատառ ջուրով լուծով թաղութեան մէջ մի՛ ընկալիր. աւելի լաւ է թաց լաթով սրբել և չորցնել:

Այսպէս ամեն ոք երբ անձին և ընտանեացին հոգ կը տանի մաքրութեան տեսակէտով, համաճարով մը սրբիլուած կը լինի, եթէ երբեք դուրսէն եկողներու միջոցաւ տաք տեղ մը մտնուած իսկ է: Ուրեմն չառ լաւ կը հասկըցուի որ կանխազգուշական միջոցներու հոգ տանողները տաքէն վարակուելու վտանգը չեն ունենար:

ԳՈՒՆԵՐԱՅԻ ՀԱՄԱՐ ԳՈՐԾԱԾՈՒԱԾ ԴԵՂԱԳԻՐՆԵՐ

R.	Gm.
Laudanum	
Tinct. capsici	
Tinct. zingiberis	
Tinct. cardamomi	aa.
	10. 00

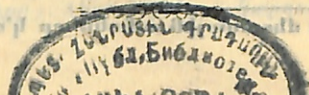
M. et Sig. 30-40 կաթիլ կամ կէս թէյի դգալ, քիչ մը ջուրով. հիւանդութեան սաստկութեանը համեմատ կրրնայ աւելցուել. եթէ փսխեն, անմիջապէս կրկին սղրուելու է մինչև որ փորհարութիւնը դադրի:

R.	
Tinct. opii	1. 00
Vini ipecacuanhae	3. 00
Tinct. valerian ether. (val. 1, spr. ether. 5)	10. 00
Ol. menth. pip.	gtt. No. V

M. et Sig. 20-30 կաթիլ, պարագային համեմատ 2-3-4 ժամը անգամ մը:

R.	
Pulv. aromaticae	12. 00
Spr. ammonii aromat.	12. 00
Tinct. catechuae	40. 00
Tinct. cardamomi co.	24. 00
Tinct. opii	4. 00
Misturae cretae	ad. 600. 00

M. et Sig. մէկ սուրճի դաւաթ (=30 gm.) չափահասի, կէս դաւաթ՝ 12 տարեկանի, 2 թէյի դգալ՝ 7 տարեկանի համար, ամեն 2-3-4 ժամը անգամ մը:

entirely equal portions of each

R
 Tinct. capsici
 Tinct. zingiberis
 Tinct. cardamomi
 M. et Sig. 30-40 drops 4 or 5 times a day
 10.00

R
 Tinct. opii
 Tinct. valerian. ether. val. 1.00
 Tinct. menth. pip. 3.00
 M. et Sig. 30-40 drops 4 or 5 times a day
 1.00

R
 Pulv. aromatisat.
 Sp. ammoniac. aromat.
 Tinct. catechu.
 Tinct. cardamomi co.
 Tinct. opii
 Mistura cretae
 M. et Sig. 30-40 drops 4 or 5 times a day
 12.00
 12.00
 10.00
 24.00
 4.00
 100.00

ԳԻՆ I ԴԱՅԵԿԱՆ

2887

501

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0073849

